

УДК 141.304

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.6>**В. В. Лисенкова**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8227-3974>доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри мистецтвознавства
Харківської державної академії культури**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПОСОБІВ ЖИТТЯ ГЕНІЇВ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ (І. ГЕТЕ, Н. БОР)**

Постановка проблеми. Знання про життєдіяльність великих геніїв (наприклад, І. Гете і Н. Бора) вкрай необхідні. Важливо вивчати таємниці творчості видатних діячів науки і мистецтва, осягати їх орієнтири у діяльності, різноманіття інтересів, силу переборення труднощів. Це допоможе будувати сучасні системи освіти, продуктивні наукові колективи, формувати стратегії самопізнання і самовиховання для наших сучасників [1].

Ступінь вивчення проблеми. Література про життя цих двох славетних особистостей є значною. Автори: Р. Бухвальд, І. Верцман, Н. Вільмонт, О. Гротеволь, В. Гейзенберг, Ф. Зейдел, А. Пайс, І. Тамм, Р. Мур, О. Конрад, І. Екерман приділили велику увагу ролі цих геніїв у становленні культури, їх внеску у розвиток світової науки. Але питання способу життя як такого не були метою їх досліджень. І це потребує подальшого вивчення та ретельного аналізу. Саме спосіб життя є іноді дуже інформативним з точки зору потреб, інтересів, устремлень їх творців.

Мета статті – на підставі порівняльного аналізу способу життя двох великих людей, талановитих дослідників у галузі різних наук, виявити моменти спадкоємності у організації їх діяльності, побачити загальне, що об'єднує представників наукових епох ХІХ–ХХ століть, дослідити алгоритми їх напруженої внутрішньої роботи над собою, над розвитком своїх здібностей.

Викладення основного матеріалу дослідження. Кожне століття формує свої умови життя, вимоги до повсякденних обставин, виявляє специфічні проблеми, демонструє різнобічні виклики. Відповіді на них дуже часто надають саме неординарні, талановиті і геніальні люди. Вони скоріше усвідомлюють ситуацію, глибоко аналізують обставини, що склались, формулюють напрями пошуку, перспективно визначають для себе мету і завдання дій.

Відповідно цьому будується все їхня доля – у доланні труднощів, різного роду перешкод. У ході її складається певний спосіб життя, котрий з часом виявляє свої індивідуальні риси, актуалізується завдяки різнобічним інтересам, встановленням, світоглядним параметрам. Такі особистості швидше засвоюють знання на усіх життєвих етапах, бачать суть справ більш багато-

гранно, скоріше осягають тенденції і перспективи розвитку майбутнього, глибоко вивчають причини сьогоденних подій.

Коли йде мова про порівняння способів життя І. Гете і Н. Бора, треба відзначити, що ХІХ–ХХ століття, відповідно в яких вони жили, різко відрізняються за розмахом промислового розвитку, характеристиками соціальних відносин, демографічними показниками, системами освіти, науки і культури. ХХ століття – період могутнього панування капіталізму у європейських країнах.

Якщо у ХІХ столітті І. Гете ще нарікав на значне розповсюдження феодальних устоїв у Німеччині і по мірі можливості, коли був першим міністром, протистояв їх натискам, то ХХ століття характеризувалось капіталістичними основами і розповсюдженням мілітаризму [2]. Німецька буржуазія до того наприкінці ХІХ століття, маючи у руках сильну владу, мала наміри створити імперію і активно до цього готувалася. Це призвело до поразки у Першій світовій війні, а пізніше – орієнтиром на реванш і виникненню фашизму [2]. Н. Бору приходилось не тільки вкладати усі свої сили у розвиток атомної фізики, але й всебічно виступати проти ідеології гітлеризму і фашистської агресії. Що призвело до стеження за ним, обструкції по соціальним справам [7, с. 324–325, 337].

Відкритість світу, стурбованість його проблемами були характерними для обох геніїв, але Гете діяв у межах національних кордонів, а Бор – всесвітніх. Так, Гете курирував Йенський університет, займався його педагогічними кадрами, благоустроєм бібліотек, шкіл, студій живопису, обсерваторії, ботанічного саду, історичного кабінету, театру у Веймарі [4]. Опікування системою просвіти німецького народу було для нього дуже важливим. Бо він обтяжувався пануванням неосвіченості, обмеженості інтересів і міщанством. Якщо говорити про Н. Бора, то він у свій час, розуміючи небезпеку застосування атомної зброї на шкоду людству, усіма засобами намагався усунути цю загрозу. Він для зміни вектору світової політики зустрічався і обговорював можливу катастрофу з В. Черчиллем і Ф. Рузвельтом. Після атомних бомбардувань звертався в ООН, проводив конференції, спілкувався з вченими і суспільними

діячами, заради того, щоб сформувати суспільну думку, яка би протидіяла атомній «лихоманці». Не все здійснилось на цьому шляху, як Н. Бор замислював, але його численні зусилля не можуть не заслуговувати поваги до мужності і стійкості цієї людини [7, с. 317].

Вміння гідно терпіти поразки – важлива риса у характері творця. Критично аналізуючи те, що не вдалось, він знаходить у собі сили знову взятись до справи, подвоїти зусилля, відшукати нові шляхи і досягти необхідного. Н. Бор не зміг на урядовому рівні продуктивно вирішити ці проблеми, але сприяв виникненню і активізації руху за мир у 50-ті роки ХХ століття, у якому приймали участь багато видатних діячів культури, таких як Ж. Кюри, А. Ейнштейн, Ж.П. Сартр та багато інших.

Як вказують події, вони обидва (І. Гете, Н. Бор) намагались «піднятися над часом», визначити кожний на своєму історичному етапі суспільні перспективи, становлення наук, виведення їх на новий якісний рівень. У І. Гете це була мінералогія, зоологія, ботаніка, а у Н. Бора – атомна фізика [4, 7].

Необхідно відзначити, що їхній спосіб життя мав науково-філософський характер. Теоретизування у атомній фізиці є не що інше, як специфічне філософування на теми структурно-функціональних проявів матерії. Стосовно Бора, його ученя і послідовник В. Гейзенберг вважав, що вчитель по більшості філософствував, а не займався фізикою у чистому вигляді [6, с. 47]. Філософське осягання складних фізичних процесів вкрай важливо [5].

Криза у фізиці початку ХХ століття продемонструвала недостатню продуктивність філософських оцінок досягнутих результатів. Відкриття атому, складність розуміння новітніх досліджень породило пізнавальне протиріччя. Вчені і філософи того часу не осягли, що відбувається розширення меж пізнання, поглиблення знань про структуру матерії. Н. Бор, як людина значного інтелекту, гнучкості думки, дотримувався науково-філософської позиції по цих питаннях і багато в чому сприяв виходу з світоглядної кризи. Він мав тонке інтуїтивне бачення світу і чуйно реагував на зміни у науковій ефективності, констатував відповідні зрушення [7, с. 315].

І. Гете і Н. Бор були обидва надзвичайно працьовитими. І. Гете з ранку кликав секретаря і диктував йому необхідне, вимагаючи фіксувати думки більш швидко. Другий секретар розшифровував записи, переписував їх набіло і подавав для корекції метру. Увесь день І. Гете проводив у напруженому робочому режимі. Тридцять років складної праці пішло на створення філософської драми «Фауст». Потрібно враховувати, що при цьому важливо бути постійно у темі, розміркову-

вати над проблематикою поеми, образами, колізіями, ідеями [4].

Н. Бор теж працював дуже інтенсивно. У нього постійно були лекції, колоквиуми, конференції, різного роду консультації, форуми, дискусії, написання статей, обробка лабораторних експериментів, відрядження, керівництво на посаді директора датським інститутом теоретичної фізики, організація міжнародного співробітництва вчених. Він часто працював за запрошеннями у лабораторіях декількох країн. Але находив сили допомагати іншим. Під час Другої світової війни піклувався про фізиків, котрі втекли від фашизму у Німеччині [7, с.295, 310]. Під час окупації своєї країни організував евакуацію євреїв. І. Гете також виконував різного роду прохання. Його суспільне положення вимагало такої діяльності [4].

При перевантаженні обидва намагались раціонально організувати свій відпочинок для того, щоб відновити інтелектуальні, фізичні і психологічні резерви. Н. Бор йшов у ліс з рюкзаком на декілька днів. І. Гете їхав куди-небудь щоб відпочити від комунікативних перевантажень. Обидва займались спортом, що допомагало зберегти бадьорість духа і тіла, позбавитись стресів, накопичити сили для улюблених справ. І. Гете захоплювався кінним спортом, фехтуванням, ковзанами, навіть у похилому віці. Н.Бор вважався відмінним яхтсменом [4, 7].

Їх захоплення визивають подив не тільки стосовно спорту. У І. Гете, крім занять природничими науками, були література, критика, філософські дослідження, архітектура, скульптура, живопис. Н. Бор цікавився філософією і літературою [4, 7].

Обидва активно спілкувались з друзями і колегами: Н. Бор з Д. Уілером, О. Ганом, Е. Резерфордом, В. Гейзенбергом, К. Вайцеккером, А. Ейнштейном, І. Гете – з Ф. Шиллером, Ф. Клопштоком, І. Гердером, Ф. Шлегелем. Вони завжди знаходили цікаві теми і проблеми для постійних обговорень. Не тільки дружнє спілкування було позитивним за характером, але і професійні стосунки базувались на відкритості, чуйності, доброзичливості. Як адміністративні керівники, проявляли відданість своїй справі, вміли створювати відповідний моральний клімат у колективі, поважали співробітників, демонстрували високий рівень комунікативної культури [4, 7].

Труднощі і душевні негаразди були в житті кожного з них, але вони мужньо їх долали, не втрачали оптимізму, душевної тонкості, навпаки, вміли надихати інших на перемоги, особливо у наукових пошуках. В наукових дослідженнях також у них було багато спільного. І. Гете відстоював принцип єдності теорії і практики, говорив про об'єктивний характер матеріальних процесів,

бачив джерело розвитку життя в самій матерії. Н. Бор вже реально втілював ці принципи у своїй дослідницькій діяльності, поглиблюючи знання людства щодо структурних і функціональних особливостей матерії.

Обидва бачили сенс свого життя у досягненні гармонії – у суспільстві, соціальних відносинах, національному розвитку, науці, культурі, комунікативних системах і сприяли цьому. Протягом життя не зраджували своїм принциповим позиціям, незважаючи на часте несхвалення соціального середовища.

Масштаб обох геніїв був великим і часто оточуючі не витримували могутньої сили обдарованості. Для більшості людей дуже складно постійно тримати настільки високу планку у діяльності. Також у порівнянні з подібним творцем часто людина відчуває зниження самооцінки, зневіру у свої сили. Але, якщо свідомо навчатись у такої блискучої особистості, то поступово можна піднятися над своїм звичайним рівнем, перейти на новий, більш високий. Тому знайомство з життям і здобутками геніїв є вкрай плідним. Можна на цій базі виховувати аналітичність і аргументованість думки, цільність природи, духовну зрілість, світоглядний стрижень для самопізнання і самовдосконалення, протидіяння войовничій бездуховності.

Зрозуміло, що важко постійно формувати себе, але людина відповідальна за організацію свого життєвого шляху, реалізацію свого призначення, розвиток своїх творчих задатків [3]. Якщо цього не робити, можна заплатити велику ціну за невикористання актуальних можливостей: розчаруваннями, депресіями, апатією, алкоголізмом, наркоманією, навіть суїцидом. Тому подібний дороговказ може бути дуже у нагоді.

Висновок: Йшли століття, змінювався характер орієнтирів у суспільних відносинах, але спадкоємність у способах життя геніїв простежується. У І. Гете і Н. Бора, як у яскравих особистостей XIX і XX століть, котрі випередили свій час, у способі життя і у світоглядних позиціях багато спільного. Відмінності простежуються у конкретному, що відповідає вимогам часу. Прояв таланту, неординарності природи, орієнтації на високі духовні цінності зробили їх людьми цілої епохи. Людство відмічає заслуги таких особистостей почесними ступенями, званнями багатьох університетів світу, обранням членами академій наук декількох країн, отриманням престижних премій.

Література

1. Количева Т. В. Наука та рефлексія. *Науковий вісник*. 2009. Серія «Філософія». Вип. 32. Харків. ХНПУ. С. 122–126.
2. Проблеми війни і миру в історії країн світу: зб. наук. пр. / за заг. ред. канд. істор. наук, доц.

С.В. Толстова. Київ. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». 2021. 221 с.

3. Степаненко І. В., Степаненко М. Д. Життєва компетентність особистості: філософсько-антропологічний та соціокультурний виміри: монографія. Харків. ХДУХТ. 2011. 217 с.

4. Conrady Karl Otto. Goethe. Leben und werk. Frankfurt. S. Fischer verlag. 2015. 526 s.

5. Heisenberg W. Physics and philosophy. New York. Harper & Row. 1958. 378 p.

6. Heisenberg W. Schritte über Grenzen. München. Piper. 1971. 368 s.

7. Moore R. Niels Bohr. The Man, His Science and the World They Changed. New York. Knopf. 1966. 459 p.

Анотація

Лисенкова В. В. Порівняльний аналіз способів життя геніїв XIX–XX століть (І. Гете, Н. Бор). – Стаття.

У статті розглядаються проблеми формування способів життя двох видатних діячів європейської культури XIX–XX століть – І. Гете і Н. Бора. Досліджуються схожість і відмінності організації ними свого життя, досягнення високих показників продуктивності у різних видах діяльності.

Метою статті є порівняльний аналіз способу життя І. Гете і Н. Бора. Це допоможе виявити моменти спадкоємності у їх діяльності, побачити загальне, що об'єднує представників науки різних часів, дослідити алгоритми їх напруженої внутрішньої роботи над собою.

У ході розгляду враховуються відмінності у історичному і культурному існуванні суспільств XIX і XX століть, їх різні економічні, соціальні, демографічні, політичні настанови, що впливають на характер способу життя людей відповідних періодів.

Відкритість світу, стурбованість його проблемами були характерними для обох геніїв. Хоча Гете діяв у межах національних кордонів, а Бор – всесвітніх. Необхідно відзначити, що їхній спосіб життя мав науково-філософський характер. Кожен з них філософським чином осягав наукову і мистецьку тематику.

Труднощі і душевні негаразди були в житті кожного з них, але вони мужньо їх долали. В наукових дослідженнях також у них було багато спільного. І. Гете відстоював принцип єдності теорії і практики. Він говорив про об'єктивний характер матеріальних процесів і бачив джерело розвитку життя в самій матерії. Н. Бор вже реально втілював ці принципи у своїй дослідницькій діяльності. Він поглиблював знання людства щодо структурних і функціональних особливостей матерії.

Обидва бачили сенс свого життя у досягненні гармонії у суспільстві, науці, культурі і сприяли цьому. Протягом життя не зраджували своїм принциповим позиціям, незважаючи на часте несхвалення соціального середовища.

Знайомство з життям і здобутками геніїв є вкрай плідним. Можна на цій базі виховувати аналітичність і аргументованість думки, цільність природи, духовну зрілість, світоглядний стрижень для самопізнання і самовдосконалення.

Ключові слова: спосіб життя, сенс життя, життєдіяльність, наука, філософування.

Summary

Lysenkova V. V. Comparative analysis of lifestyle of geniuses of the XIX and XX centuries (I. Goethe, N. Bohr). – Article.

The article deals with the problems of forming the lifestyles of two outstanding figures of European culture of the XIX–XX centuries – I. Goethe and N. Bohr. Similarities and differences in how they organize their lives, achieving high performance indicators in various types of activities are studied.

The purpose of the article is a comparative analysis of the lifestyles of I. Goethe and N. Bohr. This will help to identify moments of continuity in their activities, to see the common ground that unites representatives of science of different times, to investigate the algorithms of their intense work on themselves.

During the review, the differences in the historical and cultural existence of societies of the XIXth and XXth centuries, their various economic, social, demographic and political guidelines, which influence the nature of the lifestyle of people of the respective periods, are taken into account.

Openness to the world, concern for its problems were characteristic of both geniuses. Although Goethe operated within national boundaries, Bohr, on the other

hand, operated worldwide. It should be noted, that their lifestyle had a scientific and philosophical character. Each of them philosophically grasped scientific and artistic topics.

There were difficulties and mental troubles in the life of each of them, but they courageously overcame them. They also had a lot in common in scientific research. Goethe defended the principle of the unity of theory and practice. He spoke about the objective nature of material processes and studied the development of life in matter itself. Bohr had already really adopted these principles in his pre-investigation activities. He deepened mankind's knowledge of the structural and functional features of matter.

Both saw the meaning of their lives in achieving harmony in society, science, culture and contributed to this. Throughout his life, he did not betray his principled positions, despite the frequent disapproval of the social environment.

Acquaintance with the life and achievements of geniuses is extremely fruitful. On this basis, it is possible to cultivate analytical and argumentative thinking, integrity of nature, spiritual maturity, a worldview core for self-knowledge and self-improvement.

Key words: lifestyle, meaning of life, life activity, science, philosophizing.